

ve dergilerin sayısı önemli bir yeküne ulaşmıştı. Ancak bunların büyük kısmı I ve II. Dünya savaşlarında yayımlarını durdurmak zorunda kalmıştır. Uzun yıllar süren iç savaşa rağmen Lübnan her zaman Arap basım ve yayımındaki öncü konumunu sürdürmüştür. Günümüzde de özellikle Beyrut merkezli basın Arap kamuoyunda önemli yer tutmaktadır. Ayrıca Lübnan Arapça kitap yayımında lider konumundadır.

XIX. yüzyılın sonlarında başlayan karışıklıklar ve I. Dünya Savaşı sebebiyle Kuzey ve Güney Amerika'ya göç eden Lübnanlı aydınlar (bk. CÂLİYE) burada "mehcer edebiyatı" olarak adlandırılan bir edebî akımın doğmasına ön ayak oldular. Bu akımın başlıca temsilcileri olan Cibrân Halîl Cibrân, Mihâil Nuayme, İliyâ Ebû Mâdi ve Emîn er-Reyhânî, er-Râbitatü'l-kalemiyye'yi oluşturarak *es-Sâ'ih* adlı bir gazete ile *el-Fünûn* adlı bir dergi çıkardılar.

Lübnan'da İslâm öncesi dönemden kalan Grek ve Roma tarihine ait çok sayıda eser yapılan kazılarla gün ışığına çıkarılmıştır. Bunlardan en önemlisi Ba'lebek yakınlarındaki kalıntılardır. Bölgede uzun süren Haçlı hâkimiyeti ve depremler sonucunda Haçlı öncesi döneme ait eserlerin ancak kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar arasında Ba'lebek'te el-Câmiu'l-kebîr, Mescidü re'si'l-ayn ve Mescidü İbrâhim sayılabilir. Beyrut'ta Ömer Camii ve Evzâi'nin türbesi de zamanımıza intikal etmiştir. Beyrut'ta Osmanlı dönemi yapıları içinde II. Fahreddin Sarayı ile Amerikan ve Saint Joseph üniversiteleri anılabilir. Bu şehirde yer alan çok sayıda tarihî cami arasında Âsaf Paşa Camii, Emîr Münzir Camii, Mecidiye ve Musaytaba mescidleri başta gelenleridir. Özellikle Doğu Beyrut'ta birçok tarihî kilise bulunmaktadır.

Ömer Camii – Sayda / Lübnan

Trablus'taki tarihî yapılar ağırlıklı olarak Memlûk ve Osmanlı dönemine aittir. XIX. yüzyıla kadar diğer Lübnan şehirleri genellikle küçük kasabalar halinde olduğundan Memlûk ve Osmanlı mimarisinin özellikleri Trablus şehrinde görülebilir. Çoğu cami, medrese ve han olan şehirde mevcut elli civarındaki eserin otuzu Memlûk devrine aittir. Bu dönemden kalan eserler işlemeli taş kubbeler ve cephelerle, mukarnaslarla tezyin edilmiş âbidevi kapılarıyla Memlûk mimarisinin temel özelliklerini yansıtır. Bunlar arasında Câmiu'l-Mansûri'l-kebîr, Câmiu't-Taynal, Câmiu'l-Attâr, Câmiu'l-Burtâsi ile Argun Şah Mescidi zikredilebilir. Yine bu döneme ait Nûriyye, Karatay, Merdâniyye, Nâsiriyye, Hâtuniyye, Acemiyye ve Hayriyye Hüsn medreseleri gibi on beş civarında medresenin yanı sıra Hânü'l-hayyâtîn, Hânü'l-Mısıriyyîn ve Hânü'l-asker en önemli tarihî yapılarıdır. Trablus'ta Osmanlı döneminden kalma Tahhân Camii'nden başka pek çok medrese vardır.

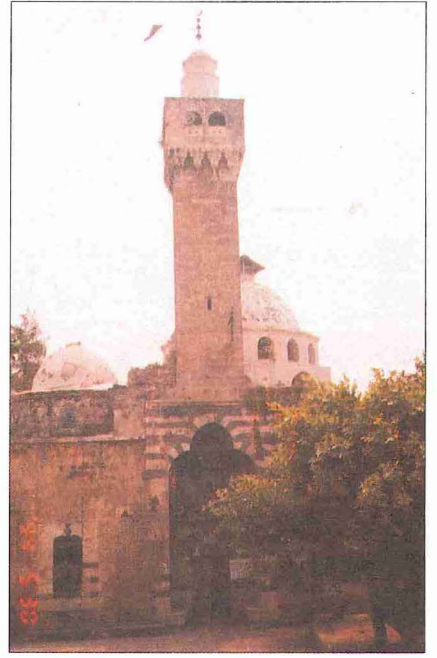
BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 417-421; P. K. Hitti, *Târîhu Lübnân* (trc. Enîs Ferîha), Beyrut 1985; Fuâd el-Hûrî, *Min meşârifi'l-mî'e, Lübnân: Vücûhün haðârîyye*, Beyrut 1987, s. 217-219, 277-321; *Lebanon: A Country Study* (ed. Thomas Collelo), Washington 1989, s. 83-84; Mâcid Fahri, *el-Hareketü'l-fikriyye ve ruvvâduhe'l-Lübnâniyyûn fi 'aşri'n-nehða (1800-1922)*, Beyrut 1992; M. Meinecke, *Die Mam-lukische Architektur in Ägypten und Syrien*, Glückstadt 1992, I-II, bk. İndeks; Ahmed Ebû Hâka, "Devrü Lübnân fi'n-nehðati'l-'Arabiyyeti'l-hadişe (1850-1975)", *Lübnân fi târihih ve tûrâsih* (haz. Âdil İsmâil), Beyrut 1993, I, 479-513; Butros Lebki, "el-Lübnâniyyûn fi bilâdi'l-igtirâb", a.e., II, 515-566; Rif'at Sıdkî en-Nemr v.dğr., *Beyrût fi merhaleti'l-'Osmâniyye*, Beyrut 1994; C. Nijland, "Mahjar Literature", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London-New York 1999, II, 492-493.

CENGİZ TOMAR

Osmanlı Dönemi. Ekim 1516'da Osmanlı yönetimine giren bölgenin idaresiyle ilgili yapılan yeni düzenleme sonunda Lübnan'ın yönetimi, Memlûkler adına görev yapan Tenûhîler'den (Buhturlar) alınıp dönemin diğer bir güçlü Dürzî ailesi olan Ma'noğulları'na verildi. Bu tarihte Ma'noğulları ailesinin reisinin kim olduğu tartışmalı bir konudur. Yakın dönemlere kadar, Lübnan'ı temsilen I. Fahreddin'in Şam'da bulunan Sultan Süleyman'a itaatini bildirdiği ve Lübnan yönetiminin kendisine verildiği belirtilirken (İA, III, 668) son zamanlarda yapılan araştırmalar bu bilginin

Burtâsi Camii – Trablusşam / Lübnan

doğru olmadığını, Korkmaz b. Yûnis'in Osmanlı devrinin ilk yöneticisi olduğunu ortaya koymuştur (Salibi, *İJMEJ*, IV [1973], s. 272-281). "Emirlik sistemi dönemi" (1516-1842) adı verilen bu devirde Osmanlılar için öncelikli iki konudan biri vergilerin toplanması, diğeri iç güvenliğin sağlanması ve her yıl Şam şehrinde toplanan hac kervanının güvenlik içerisinde Hicaz'a gidip gelmesiydi. Bu sebeple Lübnan bölgesinde Osmanlı hâkimiyetini kabul eden ve güvenliği sağlayacak güce sahip Ma'noğlu ailesinin göreve getirilmesi uygun görülmüş olmalıdır.

1518'de Bikâ' vadisinde meydana gelen İbnü'l-Haneş liderliğindeki isyanla alâkalı oldukları düşünülen Ma'n emirlerinden bazıları ele geçirilmiş ve Şam Beylerbeyi Canbirdi Gazâlî isyanının bastırılmasının ardından Lübnan'da devlet otoritesinin güçlendirilmesi için 1523 ve 1524'te Dürzîler üzerine iki sefer düzenlenmişti. Bu tarihten itibaren 1580'lere kadar Lübnanlı mahallî güçler arasındaki rekabet ve bazan da devlet otoritesine karşı tavırlar sebebiyle Şam beylerbeyiliğinin sınırlı müdahalelerine rağmen Ma'noğulları bölgedeki güçlerini giderek arttırdılar. 1585'te Ma'noğulları'na karşı gerçekleştirilen bir askerî harekât sonucu Emîr Korkmaz öldü ve 1590'ların başında Ma'noğlu hâki-

miyeti Korkmaz'ın oğlu Fahreddin tarafından tekrar tesis edildi.

Fahreddin'in idaresi döneminde (1585-1635) Ma'noğulları'nın nüfuzu giderek arttı, 1600'lü yıllara gelindiğinde Kuzey ve Güney Lübnan'ın tamamına yayıldı. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve İran savaşlarıyla meşgul olduğu bu devirde Fahreddin silâhlı birlikler kurarak Lübnan'da neredeyse bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Daha önce Halep beylerbeyliği görevinde bulunan ve Fahreddin'in bağımsız tavırlarını iyi bilen Nasuh Paşa 1611'de sadârete gelince Lübnan'daki gelişmeler daha yakından takip edilmeye başlandı. Vergilerin aksatılması üzerine Şam Beylerbeyi Hâfız Ahmed Paşa 1612-1613'te Lübnan üzerine sefer düzenledi. Fahreddin, yerine oğlu Ali'yi bırakarak İtalya'ya kaçtıysa da 1618'de affedilerek tekrar Lübnan'a döndü. Eski politikalarını sürdürüp Lübnan'da hâkimiyetini pekiştirdi. Aynı dönemde Lübnan'ın Avrupa ile ticarî ve dinî ilişkileri belirgin bir şekilde gelişti, yeni kiliseler inşa edildi ve misyoner faaliyetleri arttı. Gelişmeler üzerine IV. Murad, Şam Beylerbeyi Küçük Ahmed Paşa'yı Fahreddin'in üzerine gönderdi. Yakalanan Fahreddin iki oğlu ile birlikte İstanbul'a gönderildi ve burada Hüseyin hariç diğerleri idam edildi (1635).

Fahreddin'in iktidarının sona erdirilmesi Lübnan'daki Ma'noğlu hâkimiyetine büyük bir darbe vurdu. Nüfuzları azalmakla birlikte ailenin başına geçen Fahreddin'in yeğeni Mülhem, Şûf bölgesinde etkinliğini devam ettirdi. Halefi olan oğlu Ahmed'in 1697'de geride çocuk bırakmadan ölmesiyle Lübnan'daki Ma'noğulları dönemi sona erdi. Bölgedeki Dürzî ileri gelenleri Lübnan Emirliği'ne Beşîr Şihâbî'yi seçtiler. Ancak o sırada Osmanlı sarayında görevli Fahreddin'in oğlu Hüseyin'in girişimleriyle Beşîr'in emirliği tanınmayarak yerine ailenin diğer ferdi Haydar Şihâbî tayin edildi. Çocuk yaşta olan Emîr Haydar yetişkin seviyesine gelinceye kadar 1697-1707 yılları arasında Beşîr nâib olarak görev yapacaktı. Böylece Lübnan'da Şihâbîler devri diye adlandırılan yeni bir dönem başlamış oldu.

Sünnî olan Şihâbîler'in yönetimindeki halkın çoğunluğu akrabalık bağı olan Dürzîler ile Mârûnî hristiyanlardan oluşmaktaydı. Bu devirde bazı hristiyanlar emîrin yakınında görev almakla birlikte asıl güç Dürzîler'in elindeydi. Esasen bölgenin tarım arazisini de onlar işletmekteydi. Ancak XVIII. yüzyılın başında iki büyük

Dürzî kabilesinden Kaysîler'e mensup olan Şihâbîler'in emirliğine karşı Yemenîler'e mensup Alemüddinler ayaklandı. 1708-1711 yılları arasında devam eden bu mücadeledede Sayda valisinin desteğini alan Alemüddinler başlangıçta kısmi başarılar elde etmekle birlikte sonunda ağır bir yenilgiye uğradılar ve Lübnan'ı terk ederek Havran'a yerleştiler. Bölgede kalan en önemli Yemenî ailesi Garb'da yerleşmiş bulunan Arslan ailesiydi. Şihâbîler'in dışında Kaysîler'den Ebû'l-Lam ailesi ve Yemenîler'den Arslan ailesi emîr unvanını kullanmaktaydılar. Bu sebeple Lübnan idaresini elinde bulunduran Şihâbî emirlere "emîrû'l-kebir" denmeye başlandı.

Şihâbîler, 1711'de önemli bir Dürzî muhalefeti bitirerek bölgedeki otoritelerini güçlendirdiler. Fakat bu durum uzun vadede Lübnan Dürzîleri'nin aleyhine oldu. Öncelikle önemli bir Dürzî nüfusun bölgeden ayrılması üzerine Mârûnîler'in genel nüfus içindeki oranı hayli arttı. Ayrıca XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Mârûnîler giderek siyasi ve ekonomik güçlerini arttırmaya başladılar. Bunda Lübnan'da kalan Dürzîler arasındaki iktidar mücadelelerinin de rolü olmuştur. 1732'de babası Haydar'ın halefi olarak emirliğe geçen Mülhem 1754'te kardeşi Mansûr lehine görevden çekilince diğer kardeşi Ahmed buna razı olmadı. XVII. yüzyılda Lübnan'a yerleşerek gittikçe gücünü arttıran Dürzî ailelerden Canbolatlar'ın ve Mârûnî büyük ailelerden Hâzinler'in desteğini alan Mansûr, Yezbekî grubunu oluşturan Dürzî şeyh ailelerinin ve Mârûnî Hubeyşîler'in desteğini alan Ahmed ile mücadele etmek durumunda kaldı.

Bu arada kendisi Sünnî müslüman olan Mülhem'in çocukları Hristiyanlığı kabul ettiler (1756). Aynı dönemde önemli Dürzî ailelerinden Ebû'l-Lam mensupları da hristiyan oldular. Mülhem'in 1761'de ölümünün ardından mücadele Canbolat-Yezbekî grupları mücadelesine dönüştü, bu da Dürzîler'in Lübnan üzerindeki otoritesini zayıflatmaya başladı. 1770'te Mansûr'un emirlikten ayrılmasıyla yerine Mülhem'in hristiyan olan oğlu Yûsuf geçti (1770-1788), böylece Lübnan'da bu defa da hristiyan Şihâbîler dönemi başladı. Mârûnîler'in giderek güç kazanmalarının bu değişimde önemli payı olduğu söylenebilir. Avrupa ile geliştirdikleri ticarî, dinî ve kültürel ilişkiler Mârûnîler'in Lübnan içindeki gücünü hissedilir derecede arttırmış ve cazibe merkezi oluşturmuştur. Dürzî emirlerinin hoşgörü ve des-

teğiyle faaliyetlerini yoğunlaştıran misyonerlerin de etkisiyle adı geçen iki büyük Dürzî ailesinin dışında birçok Dürzî de Mârûnîler'e katıldı. Genel olarak bölgedeki misyonerlerin tamamının Mârûnîler'i güçlendirmeye çalıştığı da belirtilmelidir. Mârûnîler Dürzî köylerine yerleşmeye başladılar ve Suriye'nin iç kesiminden bazı hristiyan aileler de Lübnan'a göç ettiler.

Lübnan'daki gelişmeler 1775'te Cezzâr Ahmed Paşa'nın Sayda valiliğine tayin edilmesiyle yeni bir döneme girdi. İdarî merkez olarak Akkâ'yı kullanan Ahmed Paşa, Lübnan Emirliği'ni kontrolü altına almak amacıyla Emîr Yûsuf'a karşı kardeşlerini destekleyerek onu zayıflatmanın ötesinde Canbolat-Yezbek mücadelesinde Canbolatlar'ı destekledi ve ardından her iki grubu emîre karşı kullanmaya çalıştı. Bu iç rekabetin çatışmaya dönüşmesiyle 1788'de duruma müdahale eden Cezzâr Ahmed Paşa, Yûsuf'un yerine aynı aileden hristiyan Beşîr Şihâbî'yi tayin etti. Yûsuf 1789'da emirliği tekrar ele geçirmeye teşebbüs ettiyse de muvaffak olmadı. Canbolatlar'ın ve Cezzâr Ahmed Paşa'nın desteğini alarak emîr olan II. Beşîr 1790'da Yûsuf'un ölümüyle büyük bir rakipten kurtulmuş oldu.

II. Beşîr, yarım asırdan fazla sürecek olan emirliğinin (1788-1840) ilk yıllarında Ahmed Paşa'nın müdahaleci ve otokratik tavırları sebebiyle sıkıntılı dönemler yaşadı. Ahmed Paşa 1793, 1794 ve 1798 yıllarında Beşîr'in yerine Yûsuf'un oğullarından Hüseyin, Sa'deddin ve Selîm'i müstereken Lübnan emirliğine tayin etti. 1799'da Fransızlar Akkâ'yı muhasara altına aldıklarında Lübnan bu kargaşa dönemini yaşamaktaydı. Mârûnîler, Fransızlar'ın Lübnan'ı almalarını beklerken Dürzîler genel olarak Osmanlı tarafında yer aldılar. Fransızlar'ın kısa sürede bölgeden çıkarılmasının ardından Ahmed Paşa'nın gazabından çekinen II. Beşîr İngilizler'in de yardımı ile Mısır'a gitti. II. Beşîr daha sonra Lübnan'a döndü ve Ahmed Paşa ile iyi geçinmeye gayret etti.

1804'te Ahmed Paşa'nın vefatı Beşîr'in Lübnan'daki otoritesini tekrar tesis etmesine yaradı. Osmanlı Devleti, esas itibarıyla Hicaz'da ortaya çıkan ve Suriye bölgesini tehdit eden Vehhâbî tehlikesiyle uğraşırken 1804 sonunda Akkâ valiliğine tayin edilen Süleyman Paşa ile iyi ilişkiler kuran Beşîr Lübnan'daki hâkimiyetini pekiştirdi. 1810 yılında yaklaşık 15.000 kişilik bir askerî güçle Şam'ın Vehhâbîler'e karşı savunulmasına yardımcı oldu. Veh-

hâbî probleminin doğurduğu sıkıntılar yüzünden yerlerini terkeden Halep civarından çok sayıda Dürzî ile Suriye'nin iç kesimlerinden hristiyanların 1811'de Lübnan'a yerleşmesine müsaade eden Beşîr bölgedeki popülaritesini de arttırdı. Ancak 1818'de Süleyman Paşa'nın vefatının ardından yerine tayin edilen İbrâhim Paşa'nın Beşîr'in bölgedeki gücünden rahatsızlığını ortaya koyan politikalar izlemesi ve Lübnan'ın ödemesi gereken vergi miktarını arttırması kısa sürede gerginliklerin yaşanmasıyla sonuçlandı. Beşîr'in muhaliflerinden Hasan ve Selmân'ın desteklenmesiyle birlikte Metn ve Kisrevan'da vergi memurlarına karşı isyan çıkması Emîr Beşîr'i zor durumda bıraktı. Olayları kontrol edemeyince 1820'de emirlikten feragat ederek Havran'a çekildi. Müşterek emirlik göreviyle yerine geçen Hasan ve Selmân Lübnan'da otoriteyi tesis edemediler. Bunun üzerine Akkâ Valisi Abdullah Paşa ve Lübnan ileri gelenlerinin ortak kanaatıyla 1821'de Beşîr tekrar emirliği üstlendi.

Akkâ Valisi Abdullah Paşa ile Şam Valisi Derviş Paşa mücadelesinde Abdullah Paşa'yı destekleyen Beşîr, Abdullah Paşa'nın görevden alınmasıyla zor durumda kaldı ve Mısır'a gitti. Bu arada Abdullah Paşa, Osmanlı hükümetinin kararına karşı çıkarak Akkâ'da direnmeye başladı. Mehmed Ali Paşa'nın araya girmesiyle affedilen Abdullah Paşa Akkâ valiliğinde kalınca 1822'de Beşîr tekrar Lübnan'a döndü. Bütün bu gelişmeler Lübnan içerisinde güçlü aileler arasındaki rekabeti artırdı. 1822-1825 yıllarında meydana gelen hristiyan Şihâbîler ve Dürzî Canbolatlar arasındaki mücadele, Canbolatlar'ın kaybetmesi ve liderleri Beşîr Canbolat'ın Akkâ'da idam edilmesiyle yeni bir boyut kazandı. Bu olaylar, Mârûnîler ile Dürzîler arasında uzun süre devam edecek olan rekabetin önemli bir aşamasını teşkil etmiştir.

1832-1840 yılları arasında Mısır idaresinde kalan Lübnan etkileri uzun süre devam edecek olaylara sahne oldu. Bu dönemde Emîr Beşîr, Kavalalı İbrâhim Paşa'nın isteklerini yerine getirmekten öte bir fonksiyon icra edemedi. İbrâhim Paşa ise bölgede uzun süre içerisinde oluşmuş dengeleri ve uygulamaları göz ardı eden politikalara başvurdu. Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa devletlerinin desteğini kazanmak amacıyla geleneksel olarak gayri müslimlere uygulanmakta olan ayırımları kaldırdı, bölgede misyoner faaliyetlerini

serbest bıraktı, ticarî değeri yüksek olan mallara -ipek, pamuk ve sabun- tekel sistemi uyguladı, yüksek askerî harcamalarını karşılamak üzere vergileri arttırdı ve zorunlu askerlik uygulamasını başlatarak ciddi isyanlara sebep oldu. Mısır yönetimine karşı duyulan rahatsızlıklar müslüman, Dürzî ve hristiyanları birleştirdi ve Haziran 1840'ta geniş çaplı bir isyan meydana geldi. Emîr Beşîr Ekim 1840'ta Lübnan'ı terkederek Malta'ya sürgüne gitti, aynı yılın son aylarında da İbrâhim Paşa Lübnan'ı tamamen boşaltmak zorunda kaldı.

Eylül 1840'ta III. Beşîr Şihâbî Lübnan'ın yeni emîri olarak tayin edildi. Zayıf karakterli olan III. Beşîr Dürzîler'in ciddi muhalefetiyle karşılaştı. Lübnan iç dengeleri bozulmuş ve hristiyanlarla Dürzîler arasındaki rekabet şiddetlenmişti. Lübnan'da hâkimiyet tesis edemeyeceği anlaşılan III. Beşîr Ocak 1842'de görevden alındı. Böylece Lübnan'daki Şihâbî ailesinin yönetimi sona erdi.

Bu arada Dürzîler ile Mârûnîler arasındaki vergilendirme ve bunların toplanması (mukâtaat) meselelerinden ötürü oluşan gerginlik kanlı çatışmalara dönüştü. Henüz Tanzimat politikalarının uygulanmadığı Lübnan doğrudan merkeze bağlanmaya çalışıldı ve bu amaçla Ömer Paşa vali olarak tayin edildi. Bölgedeki yabancı nüfuzunun iç gelişmeleri etkileyecek boyuta geldiği bu dönemde Ömer Paşa'nın Dürzîler'i ve hristiyanları yeni yönetim anlayışına kazanma gayretlerinin başarılı olmayacağı anlaşıncaya Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya'nın da desteğini alan yeni bir sistem uygulamaya başlandı. Buna göre Lübnan iki idarî bölgeye ayrılacak, kuzeydeki Mârûnî bölgesinde Mârûnî bir kaymakam, güneyde ise Dürzî bir kaymakam görev yapacaktı. Böylece emirlik sistemi dönemi sona ermiş ve "çifte kaymakamlık" adı verilen yeni bir dönem başlamış oldu (1843-1860). Ocak 1843'te yapılan tayinlerle Haydar Ebû'l-Lâm Mârûnî bölgesinin, Ahmed Arslan Dürzî bölgesinin kaymakamlığına getirildiler.

Emirlik sistemi döneminin geleneksel yerel idare yapısını ortadan kaldıran yeni sistemine karşılaştığı en önemli sıkıntılardan biri hristiyan, Dürzî ve müslümanların karışık olduğu mahallerde yaşandı ve "harekât" adı verilen kanlı bir iç savaşın yaşandığı bir devir başladı. Sisteme her çevreden itirazlar geliyordu. Gerginlikler, küçük çaplı kavgalar Mayıs 1845'te silâhlı çatışmaya dönüştü. Bunun üzerine Os-

manlı Hariciye Nâzırı Şekib Efendi Lübnan'a geldi. Mahallî gruplar ve Avrupa devletlerinin temsilcileriyle gerçekleştirilen müzakereler sonunda çifte kaymakamlık sisteminin etkinliğini arttıracak kararlar alındı. 1850'de gözden geçirilen kararlar Lübnan'da bürokratik hükümet yapısının meydana gelmesinde dönüm noktası olmuştur. Bunların en önemlisi her kaymakamlığa müslüman, Dürzî, Mârûnî, Grek Ortodoksları ve Grek Katolikleri temsil eden birer üyenin yanı sıra altı hâkimin yer alacağı birer meclisin kurulmasıdır. Hâkimlerden oluşan üyeler hukukî meselelerin halledilmesinde, cemaat temsilcileri de malî ve idarî meselelerde kaymakamlara yardımcı olacaklardı. Böylece çeşitli dinî gruplar -Şiîler hariç olmak üzere- ilk defa idarede resmen yer almaktaydı. Anlaşmazlık konularının başında gelen vergi meselelerinin bu kurumlar tarafından düzenlenmesi mukâataci ve mukâataa sisteminin ilgasına giden yolu açmıştır.

Bu düzenlemeler bölgedeki gerginliği sona erdiremedi. Fransa'nın dâimî desteğini alan Mârûnîler, bir bütün olarak Lübnan'a Mârûnî bir emîrin tayin edilmesini isterken buna karşı İngilizler Fransız nüfuzunu frenleyebilmek için Dürzîler'i desteklemeye devam etmiştir. Bu gerginlikler, özellikle nüfusun karışık olduğu yerleşim merkezlerinde kavgaların sürüp gitmesine yol açıyordu. 1858-1860 arasında gerginliklere yeni bir boyut eklendi. Kisrevan'da Mârûnî çiftçiler Mârûnî toprak sahiplerine karşı ayaklandılar. Sonunda bölgenin köklü ailelerinden Hâzinler'in mallarına el koyan isyancılar aileyi de bölgeden çıkardılar. Çatışmalar 1860 bahar aylarında yoğunlaştı. Mârûnîler ve Dürzîler şiddetli bir çatışmaya hazırlanıyordu. Mayıs ayında Sayda yakınlarında öldürülen iki Dürzî bölgenin bilinen en kanlı Dürzî-Mârûnî çatışmasına yol açtı. Dürzîler çatışma başladıktan sonra mezhep ayırımı yapmadan bütün hristiyanları hedef aldılar. Bu sebeple Dürzîler'le iyi ilişkiler içerisinde olan Mârûnîler'in rakipleri Grek Ortodokslar da nasibini aldı. Bölgedeki Osmanlı güçlerinin engellemekte başarısız olduğu çatışmalar haziran boyunca devam etti ve ekserisi hristiyanlardan olmak üzere binlerce kişi hayatını kaybetti. Hristiyan kayıplarının çoğunluğu Dürzîler'in yoğun olduğu Güney Lübnan'da idi. Temmuz 1860'ta Şam'da müslümanların hristiyanlara saldırmaları ve orada da çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesi Osmanlı Devleti'nin çok ciddi bölgesel bir

krizle karşı karşıya olduğunun açık işaretiydi.

Avrupa'nın fiilî müdahalesini önlemek üzere Osmanlı Hariciye Nâzırı Keçecizâde Fuad Paşa fevkalâde yetkilerle donatılmış olarak 3000 askerle birlikte Lübnan'a geldi. Lübnan ve Şam'da olaylarla ilgili sorumlu gördüğü Şam Valisi Müşir Ahmed Paşa dahil çok sayıda kişiyi idam ettirdi. Fuad Paşa'nın sert tedbirleri, Fransızlar'ın hristiyanları koruma gerekçesiyle Beyrut'a asker çıkarmalarını önleyemedi. Bu ise diğer Avrupa devletlerinin bölge ile daha yakından ilgilenmesine sebep oldu. Ekim 1860'ta Fuad Paşa'nın başkanlığında İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Rusya temsilcilerinin katılımı ile Beyrut'ta başlayan müzakereler aylarca devam etti. Sonunda Lübnan'ın bir idarî birim olarak belirlenmesi ve meselelere bulunacak çözümün de bunu destekleyecek yapıda olması ilke olarak kabul edildi. Yeni oluşturulmakta olan Lübnan mutasarrıflığı sınırlarına Beyrut'un dahil edilip edilmemesi konusu da görüşüldü ve dahil edilmemesi kararlaştırıldı. Müzakere heyetinin Mayıs 1861'de üzerinde uzlaşma sağladığı taslak metin adı geçen ülkelerin İstanbul'daki büyükelçileri ve Sadrazam Âli Paşa'nın yer aldığı üst kurula sunuldu. Bu arada Beyrut'ta bulunan Fransız askerleri geri çekildi. Lübnan yönetimi için son şekli verilen metin (reglement organique) 9 Haziran 1861'de imzalanmış ve ardından bir فرمانla yürürlüğe konmuştur.

Yeni düzenleme ile Lübnan'a müstakil mutasarrıflık statüsü veriliyor ve mutasarrıfın Lübnan dışından Osmanlı vatan-daşı bir hristiyan olması şartı getiriliyordu. Mutasarrıf Bâbiâli tarafından tayin edilecek ve doğrudan Bâbiâli'ye karşı sorumlu olacaktı. Ancak anlaşmayı imzalayan ülkelerin de bu tayine itiraz etmemesi gerekiyordu. Mutasarrıfa yardımcı olmak üzere -başlangıçta eşit sayıda temsiliyet düşünülmüş olmakla beraber- dört Mârûnî, üç Dürzî, iki Grek Ortodoks, bir Grek Katolik, bir Sünnî, bir de Şii üyeden oluşan on iki kişilik bir meclis görev yapacaktı. Lübnan, kaymakamları mutasarrıf tarafından tayin edilecek yedi kazaya ayrılmış, ayrıca nahiye ve köy sistemi de getirilmişti. Mutasarrıflığın iç güvenliğini sağlamak üzere jandarma teşkilâtı kuruldu. Halk din, mezhep ve sınıf ayırımına tâbi tutulmayacak, mutasarrıflık içinde hak ve sorumlulukları eşit olacaktı. Lübnan'da toplanacak vergiler öncelikle mu-

tasarrıflığın ihtiyaçları için harcanacak, artan miktar İstanbul'a gönderilecekti. Gelirlerin yetersiz kalması durumunda ise açık merkezî hazine tarafından tamamlanacaktı. Adli vak'alar istinaf ve temyiz mahkemelerinde görülecekti. Sistemin işleyişini gözlemek üzere ilk mutasarrıfın görev süresi üç yıl olarak belirlenmişti. Mutasarrıf Dâvud Paşa'nın üç yıllık tecrübesinin ışığında uzun müzakereler yapıldı ve 6 Eylül 1864'te yeni bir milletlerarası protokol imzalandı. Gözden geçirilmiş bu metin, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sebebiyle Temmuz 1915'te protokolü iptal etmesine kadar müstakil mutasarrıflık yönetiminin ana belgesini oluşturdu.

1861-1915 yılları arasında sekiz mutasarrıfın görev yaptığı Lübnan, tarihinin en sakin dönemlerinden birini yaşamıştır. Yeni dönemde siyasî beklentilerine karşılık bulamaması sebebiyle birkaç defa isyan eden Mârûnî lideri Yûsuf Kerem'in Ocak 1867'deki ağır yenilgisinin ardından Avrupa'ya sürgüne gönderilmesiyle mutasarrıflığın otoritesi Lübnan genelinde tesis edilmişti. Mârûnîler'in Fransızlar'la yakın ilişkisinin getirdiği bazı şikâyetler ve Yûsuf Kerem taraftarlarının mutasarrıflık karşıtı tavırları bir tarafa bırakılırsa bu dönemde ciddi bir kargaşa yaşanmamıştır. Dürzîler için yeni uygulama, yoğunlukla yaşadıkları yerlerin mutasarrıflık sınırları dışında bırakılmış olmasından ötürü olumsuz sonuçlar vermiş ve siyasî ağırlıklarını giderek kaybetmişlerdir.

I. Dünya Savaşı sebebiyle Lübnan hakkındaki milletlerarası protokol Osmanlı Devleti tarafından 11 Temmuz 1915'te tek taraflı olarak ilga edilmiş ve Dahiliye Nezâreti müslüman mutasarrıflar tayin etmeye başlamıştır. Savaş yıllarında Ali Münif Bey (Eylül 1915 – Mayıs 1916), İsmâil Hakkı Bey (Mayıs 1916 – Ağustos 1918) ve Mümtaz Bey (Ağustos - Eylül 1918) Lübnan'da mutasarrıflık görevlerinde bulunmuşlardır. İsmâil Hakkı Bey, Osmanlı döneminin son yıllarında Lübnan hakkında hazırlattığı *Lübnân: mebâhiş 'ilmiyye ve ictimâ'îyye* adlı eserle (Beyrut 1334/1918) kalıcı bir iz bırakmıştır.

1918'den Günümüze Kadar. Lübnan 1918 Ekim başında İngiliz ve Fransız kuvvetlerince işgal edildi. Son Osmanlı mutasarrıfı Mümtaz Bey idareyi müslüman eşraftan Ömer Dâûk'a bırakmıştı. Kısa süre sonra Suriye'de bulunan Faysal'ın temsilcisi Şükrü Paşa el-Eyyûbî bir askerî birlikle Beyrut'a geldi ve Şerîf Hüseyin'e

bağlı Arap hükümetini ilân etti. Ancak 8 Ekim 1918'de Fransız Generali de Piepape, Lübnan yönetimine el koyarak bir haftalık Arap hükümetine son verdi. Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda Lübnan Suriye ile birlikte Fransa manda yönetimine devredildi. Fransa Eylül 1921'de Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilân etti. Osmanlı dönemindeki Lübnan mutasarrıflığının genişletilmesiyle oluşturulan yeni devletin sınırları kuzeyde Kebîr ırmağı, doğuda Antilübnan dağlarının zirvesi, Ba'lebek ile beraber Bikâ'nın tamamına yakını, güneyde ise Sayda ve Sûr şehirlerini içine alacak şekilde belirlenmişti. Bu şekilde ağırlıklı olarak müslüman nüfusu içine almış olan yeni devletin yüzölçümü 10.452 km² olup başşehri Beyrut'tur. Lübnan'da Fransız manda yönetimi Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylandı.

23 Mayıs 1926'da anayasa kabul edilip Lübnan Cumhuriyeti ilân edildi. Grek Ortodoks hukukçusu Charles Dabbas ilk cumhurbaşkanı seçildi. İlân edilen cumhuriyet esasen Fransa'nın vesayetindeydi. Yeni anayasaya göre Lübnan hükümeti iç işlerinde yetkili kılınmakta, dış ilişkiler tamamen Fransa'ya bırakılmakta ve yüksek komisere kanunları veto etme hakkının ötesinde meclisi feshetme ve anayasayı askıya alma yetkisi verilmekteydi. Fransızca Arapça ile birlikte resmî dil kabul edilmekteydi. Bu tür uygulamalar ve Mârûnî hristiyanlara dayalı politikalar sebebiyle Fransa'ya karşı tepkiler giderek arttı. Bikâ ve Sûr bölgesinin Sünnî ve Şii müslümanları, Suriyeli müslümanlarla oluşturacakları çoğunluktan kopararak Lübnan'da azınlık yapılmalarına karşı reaksiyon gösterirken Dürzîler, Lübnan politikalarında etkisiz kalmanın tepkisini veriyordu ve bu durum 1925-1927 yılları arasında isyanlara yol açtı.

1927'de anayasada yapılan değişikliklerin ardından hem cumhurbaşkanı hem başbakan hristiyanlardan seçildi. Meclis başkanlığına ise müslümanlardan Muhammed Cîsr getirildi. Muhammed Cîsr'in cumhurbaşkanlığına aday olmasına tepki gösteren Fransa Mayıs 1932'de anayasayı askıya aldı ve Lübnan Meclisi'ni feshetti. Cumhurbaşkanlığı seçimini de süresiz erteleyerek Charles Dabbas'tan bu görevi tekrar üstlenmesini istedi. Bu kararların yoğun tepkilere sebep olmasıyla Dabbas Ocak 1933'te istifa etti ve yerine Habîb Paşa getirilirken feshedilen meclisin yerine de bir konsey tayin edildi. 1936'da

cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı ve Fransa'nın desteklediği Emile Edde bir oy farkla cumhurbaşkanı seçildi. Seçimi kaybeden Bişâre Hûrî 1936'da anayasanın tam olarak yürürlüğe konması, Fransız manda rejiminin sona ermesi ve Lübnan'ın tam bağımsızlığa kavuşması taleplerini dile getiren bir hareket başlattı. 1936'da Suriye'nin geleceğini belirlemek için Suriye-Fransa görüşmelerinin başlaması Lübnan'da yoğunluğunu müslümanların oluşturduğu, Grek Ortodoks ve Protestanlar'ın da önemli destek verdiği Suriye yanlılarını harekete geçirdi. Bu görüşe muhalif olan hristiyanlar da Lübnan milliyetçiliği temeline dayalı bir karşı hareket başlatarak bağımsız Lübnan için çalıştılar. Bu grup, Kasım 1936'da genç bir eczacı olan Mârûnî Pierre Cemayel'in liderliğinde Kataib veya Lübnan Falanjipleri adı altında paramiliter bir organizasyona dönüştü. Benzeri paramiliter bir grup da Neccâde adıyla müslümanlar tarafından kuruldu. Eylül 1936'da Fransa-Suriye Antlaşması'nın imzalanması Lübnan'ın bağımsızlık arayışlarını hızlandırdı. Benzer bir anlaşma Lübnan Cumhurbaşkanı Edde ile Fransa'nın Lübnan yüksek komiseri de Martel arasında yapıldı ve Kasım 1936'da Lübnan Meclisi tarafından ittifakla onaylandı. Buna göre Lübnan 1939 sonundan önce tam bağımsız bir ülke olarak Milletler Cemiyeti'ne üye olacak, Fransa ile barışta ve savaşta müttefik kalacak, toprakları ve karasuları Fransa tarafından askerî amaçlı kullanılabilecek, Lübnan ordusu Fransa tarafından eğitilecek, her türlü teknik ve bilgi ihtiyacı Fransa'dan giderilecek ve Fransız diplomatları dışında Lübnan'ın haklarını koruyacaktı. Lübnanlı müslümanlar anlaşmaya karşı sert tavır koydular. Müslümanların yoğun olduğu bölgelerde protesto gösterileri yapıldı ve bazı yerlerde hristiyan karşıtı tavırlar alındı, çatışmalar çıktı. Ancak protestolar yönetimin tavrını değiştirmedii.

Ocak 1937'de Lübnan'da anayasa hükümleri uygulamaya konuldu. Ancak Fransa Parlamentosu anlaşmayı bir türlü onaylamadı ve Eylül 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı sebebiyle de meclis feshedilerek anayasa askıya alındı. Bu gelişmeler Fransız yanlısı Cumhurbaşkanı Edde'nin yıpranmasına ve otoritesinin giderek zayıflamasına yol açtı. Savaş yıllarının bunalımlı geçmesi de Lübnan'daki siyasî krizi şiddetlendirdi. Bunun üzerine Edde Nisan 1941'de istifa etti. Cumhurbaşkanlığına Alfred Nakkaş, başbakanlığa da Ah-

med Dâûk getirildi. Ancak bu düzenleme kısa sürdü ve haziranda İngilizler'le Fransızlar Lübnan'ı işgal ettiler. Yeni yüksek komiserin unvanı "delege-general" olarak değiştirildi. General Catroux Kasım 1941'de Lübnan'a bağımsızlık verileceğini resmen ilân etti. Aralıkta ise Nakkaş ve Dâûk cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerine döndüler. Ancak ülkedeki ekonomik sıkıntılar ve yiyecek kıtlığı birkaç ay sonra Dâûk hükümetinin istifası, yerine Sünnî müslümanlardan Sâmî Sulh'un tayiniyle sonuçlandı. Ülkenin önemli eski politikacılarından Emile Edde'nin lideri olduğu grup Fransa politikalarını desteklerken İngiliz yaklaşımı, Bişâre Hûrî'nin önerdiği anayasacılar grubu ile müslümanların ve genel olarak Arap milliyetçilerinin desteğini almıştı. Fransa içeriden ve dışarıdan baskılara boyun eğerek Mart 1943'te Lübnan anayasasını tekrar yürürlüğe koydu. Cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerine Edde yanlısı olan Eyyûb Sâbit'i tayin etti. Sâbit'in otuz ikisi hristiyan, yirmi ikisi müslüman ve Dürzîler'den oluşacak elli dört üyeli bir meclis planladığı anlaşılınca bu, hristiyanların tahakkümünü sağlayıcı bir formül olarak görüldü ve büyük tepki aldı. Tepkilerin artması üzerine Sâbit görevden alındı. Grek Ortodoks hukukçu Petro Trad cumhurbaşkanlığına getirildi. Uzun mücadele ve müzakerelerden sonra 6-5 nisbetinin yanı sıra cumhurbaşkanının Mârûnî, meclis başkanının Şîi ve başbakanın Sünnî olması kabul edildi. Buna göre otuz hristiyan, yirmi beşi müslüman ve Dürzîler'den olmak üzere meclis elli beş üyeden oluşacaktı.

1943'te yapılan seçimler sonucunda Bişâre Hûrî'nin liderliğini yaptığı anayasacılar grubu ve müttefikleri çoğunluğu ele geçirdiler. 21 Eylül 1943'te toplanan meclis kırk dört oyla Hûrî'yi cumhurbaşkanlığına seçti. Hûrî de Sulh ailesinden Riyâz'ı Mârûnî, Sünnî, Şîi, Grek Ortodoks, Grek Katolik ve Dürzîler'in temsil edildiği bir kabine oluşturmak üzere başbakanlığa tayin etti. Yeni kabine göreve başladıktan hemen sonra Fransa manda yönetimini sona erdirmeye müzakerelerine başladı. 8 Kasım 1943'te Lübnan Meclisi manda yönetiminin getirdiği kısıtlamaları kaldıran bir kanun kabul etti. Yeni kanun hızla cumhurbaşkanının onayından geçirilerek yayımlandı. Lübnan'a döndüğünde gelişmeleri öğrenen Delege-General Helleu 11 Kasım'da Cumhurbaşkanı Hûrî, Başbakan Sulh ve bazı kabine üyelerini tutuklatmakla kalmadı, anayasayı da askıya al-

dı, meclisi feshetti ve yönetimi Emile Edde'ye teslim etti. Bu uygulamalar Lübnan'ın büyük çoğunluğunu Fransız karşıtlığında birleştirdi. Gösteriler, ayaklanmalar birbirini izliyordu. Olayların kontrolden çıkmak üzere olduğu bu aşamada İngiltere ve Amerika'nın da bağımsızlık yanlısı tavır sergilemeleri üzerine Fransa delege-generalı görevden aldı ve Catroux tekrar Lübnan'a gönderildi. 22 Kasım 1943'te cumhurbaşkanı ve başbakan serbest bırakılarak görevlerine döndüler. Bu tarih Lübnan'ın Fransa'ya karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinde bir dönüm noktası oldu ve bağımsızlık günü olarak kutlandı. Bundan sonra Fransa'nın manda yönetimi vasıtasıyla elde ettiği haklar tedricen iptal edildi. Mayıs 1945'te Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine İngiltere'den gelen baskıların da rolüyle Fransızlar Lübnan'daki askerlerini 1946 sonuna kadar tahliye etti. Bu arada bağımsız Lübnan 1945 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na ve Arap Birliği'ne üye oldu.

Lübnan'ı bağımsızlığa götüren yönetimin başında bulunan Hûrî 1947 seçimlerinin ardından cumhurbaşkanlığına tekrar seçildi. Ancak iç politikada Hûrî'nin etkinliği giderek azaldı, Lübnan ekonomisi ciddi krizlere mâruz kaldı. 1950'li yıllara güçlü bir muhalefetle giren Hûrî'nin, en önemli yardımcılarında Başbakan Riyâz Sulh'un bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra otoritesi zayıfladı ve 18 Eylül 1952'de istifa etti.

Yeni cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'un altı yıllık iktidar döneminde Suriye ve Mısır gibi bölgenin en önemli ülkeleri askerî idareye geçerken Lübnan nisbî bir barış ortamında hızlı bir ekonomik büyüme yaşadı. Batı yanlısı liberal ekonomik politikaların uygulandığı bu yıllarda Beyrut Ortadoğu'nun en gelişmiş bankacılık, ticaret ve turizm şehri oldu. Temmuz 1956'da Nâsır'ın Süveş Kanal Şirketi'ni millileştirmesi ve Cumhurbaşkanı Şemun'un Mısır'a savaş ilân eden İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkileri sürdürme kararı, Lübnan'da Batı yanlısı Şemun tarafı ile Nâsır'dan etkilenen milliyetçi cephe arasında gerginliklerin artmasına, hatta bazı bölgelerde çatışmalara yol açtı. Trablus, Şûf ve Beyrut başta olmak üzere büyük şehirlerde çatışmalar arttı. Bölgedeki gelişmeler de Lübnan'daki bölünmüşlüğü derinleştirecek çizgide seyrediyordu. Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmaları, tem-

muzda Irak'ta Hâşimî Krallığı'nı sona erdiren ihtilâl Lübnan'ı iyice tedirgin etti. Lübnan'ın çağrısı üzerine Amerikan Altıncı Filosu'nun Beyrut'a asker çıkartması gelişmelerin seyri açısından dönüm noktası oldu. Mısır ve Suriye ile birleşme taraftarları amaçlarına ulaşamayacaklarını kabullendiler, ancak Şemun'un istifasında diretiler. Amerika Birleşik Devletleri, Robert Murphy'yi Lübnan'a göndererek krizi kontrol altına almaya çalıştı. 31 Temmuz'da Şemun'un yerine General Fuâd Şihâb'ı 22 Eylül'de görevi devralmak üzere cumhurbaşkanlığına seçti. Bu defa da Şemun taraftarlarının sert muhalefeti ülkedeki gerginliği tırmandırdı. Çatışmalar hızla müslüman-hristiyan çatışmasına dönüşmeye başladı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin etkin katılımı ile krizin önlenmesinin ardından Şihâb kısa sürede otoriteyi tesis etti. Önceki yıllarda özellikle ihmal edilen Sünnî, Şii ve Dürzî bölgelerine yatırımları ve devletteki görevli sayılarını arttırarak onların devlete karşı güvenmişliklerini hafifletti. Bu atmosferde yapılan Haziran-Temmuz 1960 seçimleri Lübnan'ı yeniden ekonomik büyüme dönemine taşıdı. 1964 seçimleri sonunda cumhurbaşkanlığına Charles Hilu geldi. Yeni dönemde siyasi otoritede meydana gelen zaaf yolsuzluklara, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklara yol açtı ve ülke 1965-1966'da tarihinin en önemli finans krizlerinden birini yaşadı.

Haziran 1967 Arap-İsrail savaşı Lübnan açısından önemli gelişmelere yol açtı. Savaşın kısa sürmesi ve Arap ülkelerinin ağır yenilgisi bölgede Nâsır faktörünü ortadan kaldırdı. Ancak Batı Yakası ve Gazze'nin İsrail tarafından işgal edilmesiyle İsrail'e karşı mücadele eden örgütlerle birlikte yüz binlerce Filistinli mültecinin Lübnan'a geçmesi İsrail ile Lübnan'ı doğrudan karşı karşıya getirecekti. Nitekim Mayıs 1968'de Lübnan-İsrail askerleri arasında ilk sınır çatışmaları yaşandı. 1969 başından itibaren Suriye de Lübnan'daki gelişmelere doğrudan müdahale etmeye başladı. Gösteriler, grevler ve ardından çatışmalar yoğunlaştı. Ocak 1970'te Lübnan genelkurmay başkanı ile Filistin lideri Arafat arasında yapılan Kahire Antlaşması ve aynı yıl Ürdün'de, Filistinliler'in karıştığı Kral Hüseyin'e karşı yapılan başarısız darbe girişimi sonunda Filistinliler'in Lübnan'daki faaliyetleri arttı.

1970'li yıllarda enflasyonla birlikte işsizliğin artması, Temmuz 1971'de Ürdün'den çıkarılan Filistinliler'in Lübnan'a

yerleşmesi, İsrail'in Lübnan içerisindeki Filistin kamplarına saldırılar düzenlemesi, cemaatler arası gerginliklerin tırmanması ve sol görüşlü hareketlerin silâhlı eylemlere katılması gibi gelişmeler Lübnan'ı hızla kriz ortamına sürükledi. 1974'te Lübnanlı Falanjistler ile Filistinliler arasındaki çatışmalar artış gösterdi. Müslümanlarla hristiyanlar arasında Ekim 1976'ya kadar devam edecek bir iç savaş çıktı. Lübnanlı hristiyanların çağrısı üzerine Mayıs 1976'da binlerce Suriye askeri savaşı durdurmak bahanesiyle Lübnan'a girdi. Çatışmaların milletlerarası bir boyut kazanmasından endişe eden Arap ülkeleri, Lübnan'a barış gücü gönderilmesine ve Suriyeli askerlerin barış gücünde görev alacaklar hariç kademeli olarak çekilmelerine karar verdi. Haziran ayında 1000 asker gönderildi. Yaklaşık elli ateşkes kararının etkisiz kalması sebebiyle Arap ülkeleri, Ekim 1976'da Riyad ve Kahire'de yaptıkları toplantıların ardından 30.000 barış gücü askeri gönderme kararı alarak kalıcı ateşkes sağladılar. Ancak mahallî çatışmalar yer yer devam ediyordu. Dürzî lider Kemal Canbolat'ın Mart 1977'de öldürülmesi, Filistin-İsrail çatışmalarının Güney Lübnan'ın İsrail tarafından işgaliyle sonuçlanması (Mart-Haziran 1978), Suriye askerleriyle hristiyan milisler arasındaki çatışmalar Lübnan'da gerginliğin devam ettiğini gösteriyordu.

1980'li yıllarda Suriye birlikleriyle hristiyan milisler arasındaki çatışmalar, Trabluşşam'da Sünnî-Şii çatışması, Güney Lübnan'da ve Beyrut'un banliyösünde Şii Emel hareketiyle Filistinliler arasında çatışmalar devam etti. 1982 yılında Lübnan'da daha köklü gelişmelere şahit olundu. İsrail, hava bombardımanlarının ardından Haziran 1982'de Lübnan'ı işgal etti. Bu sırada Falanjistler'in ve Mârûnîler'in İsrail'in Suriye ve Filistinliler aleyhine yaptığı operasyonlara destek vermesi mevcut cemaatler arası krizi daha da derinleştirdi. Müslüman milletvekillerinin boykot ettiği seçim sonucunda İsrail'in desteklediği Beşîr Cemâyel cumhurbaşkanı seçildi, ancak üç hafta sonra öldürüldü. Bunun üzerine İsrail'in de desteğiyle Sabra ve Şatilla Filistin kamplarına giren Falanjistler binlerce kişiyi öldürdüler (16-17 Eylül 1982). Bir hafta sonra da ılımlı görüşleriyle tanınan kardeş Emîn Cemâyel müslümanlardan da önemli destek alarak cumhurbaşkanı seçildi.

Eylül 1982'den itibaren Amerikan, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşan

bir barış gücünün Lübnan'da bulunması kararlaştırıldı. İsrail, Suriye'nin de Bikâ'dan çekilmesini şart koşarak Lübnan'da kalışını uzatmaya çalışıyordu. Müzakereler devam ederken Nisan 1983'te Beyrut'taki Amerika Birleşik Devletleri büyükelçiliğinde yüzlerce Amerikan askeri bulunmuştu sırada büyük bir patlama olması ve çok sayıda askerin ölmesi üzerine Amerika Birleşik Devletleri taraflar üzerindeki baskısını arttırdı. 17 Mayıs Antlaşması ile İsrail'in Lübnan'dan tedricî olarak çekilmesi kararlaştırıldı. Amerikan, Fransız ve İtalyan birliklerinden oluşan barış gücü Şubat-Mart 1984'te Lübnan'dan ayrıldı. Lübnan'daki kayıplarının artması ve milletlerarası baskılar gibi sebeplerle İsrail Haziran 1985'ten itibaren Lübnan'daki askerlerini geri çekti. Ardından Suriye, Bikâ vadisinden 10.000'in üzerinde askeri çekerek Lübnan'daki asker sayısını 25.000'ere indirdi. Bu gelişmeler Lübnan'da gerginliği azaltmadı. Haziran 1987'de Başbakan Reşîd Kerâmî'nin öldürülmesi Lübnan'ın güven ortamından ne kadar uzak olduğunu gösteriyordu.

Eylül 1988'de süresi dolan cumhurbaşkanı Emîn Cemâyel'in halefi seçilemedi. Cemâyel ayrılmadan önce Mârûnî General M. Avn'ı geçici hükümetin başbakanlığına tayin etti. Bu tayini kabul etmeyenlerden Beyrut'un batısında müslümanlar ve doğusunda hristiyanlarca iki ayrı hükümet kuruldu ve ülke bölünmenin eşiğine geldi. Diğer taraftan Suriye destekli Şii Emel grubu ile İran destekli Şii Hizbullah mensupları çatışmalarının yanı sıra Beyrut'ta da müslümanlarla hristiyanlar arasında çatışmalar meydana geliyordu. Kazablanka'da toplanan Arap liderleri Cezayir, Fas ve Suudi Arabistan'dan oluşan bir komite kurarak Lübnan'da barışın sağlanması çalışmalarına Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri de destek verince Eylül 1989'da ateşkes sağlandı. Eylül sonunda Tâif'te toplanan Lübnan Meclisi uzlaşma konusunda önemli kararlar aldı. 22 Ekim 1989 Tâif Antlaşması Lübnan tarihi için bir dönüm noktası oldu. Halen uygulanmakta olan bu antlaşmaya göre cumhurbaşkanlığının yetkileri kısıtlanmış ve ülke yönetiminde esas sorumluluk müslümanlarla hristiyanlar arasında eşit dağılımla oluşan hükümete verilmiştir. Milletvekili dağılımında hristiyanlar lehine olan 6'ya 5 oranı kaldırılarak müslümanlar ve hristiyanlar arasında eşit olarak paylaşılacak üzere millet vekili sayısı doksan dokuzdan 108'e çıkarıldı. Milislerin si-

İlâhsızlandırılması, Lübnan hükümetinin ülkenin tamamında hâkimiyetinin sağlanması, hükümete bağlı Lübnan güvenlik güçlerinin kuvvetlendirilmesi, Suriye'nin askerî güçlerini geri çekmesi alınan kararlar arasındaydı. Kasımda hem bu kararlar onaylandı hem de Rene Muavvad cumhurbaşkanı seçildi, ancak Muavvad'ın iki hafta sonra bir bombalı saldırı sonucu hayatını kaybetmesiyle yerine İlyas Hirâvî seçilerek cumhurbaşkanlığı seçimi krizi sona erdirildi.

Yeni dönem Lübnan siyasetinde Suriye'nin etkin rolü kabul edilerek normalleşme sağlanmaya çalışıldı. 1992 sonbaharında milletvekili sayısı 128'e çıkarılıp seçimler yapıldı. Milislerin silâh bırakmaları konusunda önemli başarılar elde edildi. 1989 Tâif Antlaşması, 1975-1990 arasında aralıklarla devam eden Lübnan iç savaşını sona erdirerek ülkede genel barışı ve siyasi istikrarı sağlamış görünmektedir. Şubat 2003'te Suriye askerî birliklerinin bir kısmını geri çekmekle birlikte Lübnan'da halen 20.000 civarında asker bulunmaktadır. Bu sebeple Suriye ile her alanda ilişkiler geliştirilmekte ve Lübnan'ın güvenliği açısından Suriye'nin Lübnan'daki askerî varlığı her iki ülke yetkililerince savunulmaktadır. Diğer taraftan İran, Hizbullah aracılığıyla Lübnan üzerinde etkisini sürdürmektedir. 3.600.000 nüfusa sahip bu küçük ülkede 200.000'in üzerinde Filistinli'nin çeşitli kamplarda varlıklarını sürdürmesi Lübnan-İsrail ilişkilerini hassas bir dengede tutmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet, *Târih*, I, 307-332; III, 103-107; Lutfi, *Târih*, VIII, 395 vd.; P. K. Hitti, *Lebanon in History, From the Earliest Times to the Present*, London 1957, tür.yer.; Leila M. T. Meo, *Lebanon. Improbable Development*, Indiana 1965, tür.yer.; A. Haluk Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, Ankara 1966; M. Ma'oz, *Ottoman Reform in Syria and Palestine: 1840-1861*, Oxford 1968, tür.yer.; A. H. Hourani, *Syria and Lebanon: A Political Essay*, Beirut 1968; S. H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Beirut 1968, tür.yer.; A. I. Tibawi, *A Modern History of Syria Including Lebanon and Palestine*, London 1969; A. J. Baaklini, *Legislative and Political Development: Lebanon 1842-1972*, Durham 1976, tür.yer.; J. P. Spagnolo, *France and Ottoman Lebanon: 1861-1914*, London 1977, tür.yer.; Walid Khalidi, *Conflict and Vilence in Lebanon*, Harvard 1979, tür.yer.; M. Deeb, *The Lebanese Civil War*, New York 1980, tür.yer.; D. C. Gordon, *Lebanon. The Fragmented Nation*, London 1980, tür.yer.; Yûsuf el-Hakîm, *Beyrût ve Lübnân fî 'ahdi Âl-i 'Osmân*, Beyrut 1980; M. Adnan Bakhit, *The Ottoman Province of Damascus in the Sixteenth Century*, Beirut

1982, s. 54-81; E. Rabbath, *La constitution Libanaise origines, textes et commentaires*, Beirut 1982, tür.yer.; a.mlf., *La formation historique du Liban politique et constitutionnel. Essai de synthèse*, Beirut 1986, tür.yer.; Abdul-Rahim Abu-Husayn, *Provincial Leadership in Syria: 1575-1650*, Beirut 1985, s. 67-128; M. Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, Ithaca 1988; *Lebanon: A History of Conflict and Consensus* (ed. N. Shehadi - D. H. Mills), London 1988; Kamal S. Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, London 1988; a.mlf., *The Modern History of Lebanon*, New York 1993; a.mlf., *The Modern History of Lebanon*, New York 1993; a.mlf., "The Secret of the House of Ma'n", *IJMES*, IV (1973), s. 272-282; İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara 1989; N. Alamuiddin, *Turmoil: The Druzes, Lebanon and the Arab-Israeli Conflict*, London 1993; Engin Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861-1920*, London 1993; Leila T. Fawaz, *An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860*, London 1994; B. Schenk, *Kamâl Günbulât: Das arabisch-islamische Erbe und die Rolle der Drusen in seiner Konzeption der Libanesischen Geschichte*, Berlin 1994, tür.yer.; Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hâkimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı", *TTK Belleten*, VIII/30 (1944), s. 231-244; M. Tayyib Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", a.e., X/40 (1946), s. 641-703; a.mlf. - M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Dürziler", *İA*, III, 665-680; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Lübnan", *İA*, VII, 104-107; D. Chevallier, "Lubnân", *EI²* (İng.), V, 791-798; Feridun Emecen, "Fahreddin, Ma'noğlu", *DİA*, XII, 80-82.

ŞİT TUFAN BUZPINAR

LÜD (𐤋𐤁𐤏𐤃)

İsrail sınırları içinde bulunan tarihî bir Filistin şehri.

Akdeniz kıyısındaki Yafa'nın 18 km. kadar güneydoğusunda ve Kudüs-Yafa arasındaki Şefelah ovasında kurulmuş bulunan Lüdd'ün adı Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedid'de Lod ve Lydda şeklinde sıkça geçer. Milâttan sonra 303'te İzmit'te (Nikomedia) öldürülen Saint George'un mezar kalıntıları veya sadece başı sonradan, hristiyan geleneğinde onun doğum yeri olarak bilinen Lüdd'e taşınmış ve mezarının üzerine yapılan kilise zaman içerisinde şehirle özdeşleşen bir mâbed halini almıştır. İslâm kaynaklarında da kıyâmetten önce Hz. İshâ'nın deccâlî bu kilisenin veya şehrin kapısında öldüreceğine dair rivayetlere yer verilmektedir (*DİA*, XXII, 472).

Ne zaman kurulduğu kesin biçimde tesbit edilemeyen, ancak Firavun III. Tutmo-

sis dönemi (m.ö. 1484-1450) belgelerinde adının geçmesinden milâttan önce II. binyılda var olduğu anlaşılan bu Ken'ânî şehir, uzun süren İsrâiloğulları hâkimiyetinin çeşitli aşamalarından sonra Romalılar tarafından zaptedildi. 70 yılında Kudüs'ün düşmesinin ardından yahudi haham okulu buraya taşındı. Hristiyanlığın ilk asırlarında piskoposluk olan şehrin adını III. yüzyılın başlarında Romalılar Diospolis'e çevirdiler; ancak bu isim fazla yaşamadı. 636'da barış yoluyla müslümanların eline geçen Lüdd, Emevîler döneminde bir ara mahallî idare merkezi olarak kullanıldı; Ermevî Halifesi I. Velîd'in (705-715) Filistin'e vali tayin ettiği kardeşi Süleyman'ın 4 km. güneyine kurduğu Remle'nin idarî merkez yapılmasıyla da gerilemeye başladı. 399'da (1008-1009) Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh tarafından yıkılan Saint George Kilisesi'nin yerine Haçlılar 1150'de aynı adı taşıyan büyük bir katedral yaptılar ve şehrin adını da Saint George koydular. Hittin Savaşı'ndan (583/1187) sonra Selâhaddin-i Eyyûbî'nin yönetimine giren şehir, Memlükler zamanında Kahire-Dimaşk güzergâhının konaklama noktalarından biri haline geldi ve buraya Sultan Baybars'ın emriyle günümüze kadar ayakta kalan Ömer Camii yapıldı (667/1269).

Osmanlı döneminde idarî merkez Remle'nin gölgesinde köye dönüşen Lüdd sonradan ona bağlı bir nahiye merkezi oldu. 1552'de Kanûnî Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan tarafından Kudüs'te yaptırılan imaretin vakıfları arasında Lüdd arazisi de vardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin bir gelişme gösteren Lüdd'ün nüfusu giderek artmaya başladı ve yüzyılın sonunda 2000'i Ortodoks hristiyan olmak üzere 7000'e ulaştı. Bu gelişmeyle birlikte Ortodokslar, harap ve metrûk halde bulunan Saint George Katedrali'ni yeniden inşa etmek için girişimde bulundular. Latin kilisesi mensuplarının itirazı üzerine Sadrazam Âlî Paşa, konuyu incelemek ve bir rapor hazırlamak üzere Suriye Valisi Mehmed Râşid Paşa başkanlığında bir komisyon kurdu. Eylül 1870'te incelemelerini tamamlayan komisyon Ortodokslar lehine görüş bildirince Latin kilisesine bağlı Haçlılar'ın yaptığı katedralin yerine onun kalıntılarından da yararlanılarak biraz daha küçük olan bugünkü kilise inşa edildi. Aynı yıllarda İngiliz arkeolog ve misyonerlerinin yoğun ilgisini çeken Lüdd'de Palestine Exploration Fund adlı kuruluş uzun süre devam eden arkeolojik araştırmalar başlattı ve mis-